

Sociální identifikace seskupení podle statusových vzorců 1991

PAVEL MACHONIN*

MILAN TUČEK*

Sociologický ústav ČSAV, Praha

Social Identification of status-pattern groupings

Abstract: The article represents a continuation of the study Social Stratification in Czechoslovakia 1991 published in *Sociologický časopis* No. 5/1992. It is also based on the social transformation survey from October, 1991. In the first part, some cross-tabulations are presented. They demonstrate the interdependence between the differentiation of the male population along multidimensional status-pattern groupings (clusters), and six other important variables. The analysis leads to, among others, the discovery that there exists a relatively strong correlation between the official political activities in the "ancient regime" and the positions of people in the social hierarchy of 1991. The enclosed table gives information about the social identifications of all eleven status-pattern groupings by many relevant variables. With this data social portraits of all groupings have been created and four of them are presented in the article. The status-pattern groupings are further classified according to their attitudes to the ongoing social transformation and its future. However, even the multidimensional typological approach to status differentiation revealed a certain ambiguity of attitudes and political behavior among the members of the same status-pattern groupings. The reasons for this phenomenon are analyzed. The solution for these problems is perceived in a large scale international comparative survey being prepared for 1993.

Sociologický časopis, 1992, Vol. 28 (No. 6: 795-808)

Ve stati *K sociální stratifikaci v Československu 1991* [Machonin, Tuček 1992] byl publikován přehled asociací seskupení ekonomicky aktivních mužů, vytvořených ve výzkumu sociální transformace 1991, s velkým počtem dalších sociálních proměných charakterizujících dotázané. Každá z těchto asociací představuje zároveň bližší sociální identifikaci jednotlivých seskupení.

Příklady několika třídění, demonstřujících naznačený postup, jsou uvedeny v tabulce 1.

*) Veškerou korespondenci pošlejte na adresu: Doc. PhDr. Pavel Machonin, CSc., resp. Milan Tuček, CSc., Sociologický ústav ČSAV, Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel. (02) 235 89 68-71, l. 311, fax (02) 235 78 88, E-mail tucek@cspgas11.bitnet.

Tabulka 1. Přehled výsledků třídění diferenciacie podle seskupení s několika vybranými proměnnými (sloupcová procenta)

Proměnná a její varianty	Seskupení podle statusových vzorců											Celkem
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
<i>Nemanuální/manuální práce</i>												
Nemanuální	98	79	85	82	57	16	17	8	5	11	7	32
Manuální	2	21	15	17	43	84	83	92	95	89	92	68
$C_{norm} = 0,59$, Spearmanův korelační koeficient = 0,62												
<i>Sebezařazení na 10 bodové škále - celkové sociální postavení</i>												
Vyšší (1-4)	26	18	17	14	8	24	10	3	5	8	2	10
Střední (5)	52	50	42	41	50	31	46	45	31	44	23	38
Nižší (6-10)	19	31	41	44	39	44	43	51	63	48	73	51
$C_{norm} = 0,34$, Spearmanův korelační koeficient = 0,30												
<i>Národnost</i>												
Česká +												
+ moravská	63	53	58	47	63	64	64	73	68	70	48	60
Slovenská	29	47	39	50	32	28	34	21	28	26	49	36
Ostatní	8	0	3	3	5	9	2	6	4	4	3	4
$C_{norm} = 0,23$												
<i>Náboženství</i>												
Bez vyznání	67	63	61	51	55	52	53	62	47	32	26	46
Evangelické	8	0	12	8	5	3	7	9	4	7	9	7
Římsko-katolické	23	37	24	36	34	39	38	27	46	59	63	44
Ostatní	2	0	3	5	6	6	2	2	3	2	2	3
$C_{norm} = 0,31$, Spearmanův korelační koeficient = 0,23												
<i>Oficiální politická aktivita před 1989</i>												
Intenzívně	6	11	0	5	5	1	2	9	3	3	1	3
Hodně	21	11	5	15	16	6	2	6	4	2	1	6
Málo	27	29	17	21	26	25	17	14	10	15	9	17
Vůbec ne	46	49	78	59	53	68	79	71	83	80	89	74
$C_{norm} = 0,34$, Spearmanův korelační koeficient = 0,24												
<i>Politická aktivita 1991</i>												
Intenzívně +												
+ hodně	10	6	0	6	0	6	5	0	0	5	0	3
Málo	8	21	9	16	3	1	10	6	2	15	2	8
Vůbec ne	82	73	91	78	97	83	85	94	98	80	98	89
$C_{norm} = 0,28$, Spearmanův korelační koeficient = 0,14												

První část tabulky pregnantně demonstruje na jedné straně nesporný fakt, že diferenciacie ekonomicky aktivních mužů na nemanuální a manuální pracovníky zůstává i po dlouhých letech státně socialistické nivelizace jedním z významných faktorů ovlivňujících statusovou diferenciaci. Současně však ukazuje na příkladu seskupení 2, 3 a 4, v jaké míře pronikly některé skupiny manuálně pracujících do horních středních statusových seskupení. Naopak určité menší skupiny nemanuálních pracujících se umisťují v dolních středních seskupeních 7 a 10. U

seskupení 6 patří smíšenost z hlediska manuální a nemanuální práce k základní charakteristice.

Zjištěná míra asociace objektivních statusových charakteristik a sociálního sebezařazení není nikterak překvapující. Silná tendence nezařazovat se do vyšších statusových skupin je částečně dána stále ještě objektivně existující nivelizací společnosti, jednak hluboce zakořeněným vlivem rovnostářství v sociální psychice. Analogické jsou zřejmě důvody, proč se převážně manuální seskupení 7, 8 a dokonce i 10 hlásí v tak velké míře ke střednímu pásmu sociálního postavení.

Zatímco vazba běžných statusových ukazatelů na diferenciaci obyvatelstva podle republik a národností není příliš těsná, analýza vazby typologických seskupení především na národnostní diferenciaci prozrazuje existenci několika seskupení s výrazně vyšším než průměrným podílem Slováků (2, 4 a 11), Čechů (8, 9 a 10) a osob jiných národností (1 a 5). Pozoruhodné přitom je, že vyšší podíly jsou v každé z národností situovány v různých sociálních pásmech (Češi jsou totiž dostatečně reprezentováni i v seskupení 1 a 5). Národnostní příslušnost tedy u nás již neformuje ani tak sociální hierarchii jako takovou, nýbrž spíše působí na utváření konkrétních statusových vzorců v různých pásmech hierarchie.

Nečekaně silná je naopak vazba sociální hierarchie a konfesní příslušnosti. Dlouholeté (od roku 1918) a intenzivní působení oficiální antináboženské a zvláště antikatolické propagandy v Čechách a po roce 1945 i na Slovensku, opírající se o určité národní historické zkušenosti a o přeměny způsobu života vedlo k tomu, že horní a střední sociální seskupení jsou v obrovské míře bezkonfesní. Katolicismus je spíše náboženstvím méně kvalifikovaných a chudých manuálních pracovníků. Pozoruhodná je střední pozice evangelictví, upozorňující, že i u nás jsou náznaky známé vazby mezi výkonovou orientací a protestantismem.

Vyšší deklarovaná dobrovolná politická aktivita v oficiálních strukturách před rokem 1989 je příznačná pro seskupení 1, 2, 4 a 5 z horní a horní střední části sociálního rozvrstvení, střední aktivita pro středové seskupení 6. Nízká předlistopadová politická aktivita je charakteristická pro seskupení 8, 9 a 11 z dolní střední a dolní části hierarchie. Až na výjimky u seskupení 3 v horní a seskupení 10 v dolní části stratifikačního spektra zjišťujeme tedy překvapivě výraznou pozitivní vazbu předlistopadové oficiální politické aktivity na sociální hierarchii na podzim 1991. Tento fakt, podporující zatím spíše hypotézu o reprodukci než opačnou hypotézu o cirkulaci elit [Szelényi, Treiman 1991: 279], jistě svědčí o pozoruhodné adaptabilitě aktivistů předlistopadového systému. Především však ukazuje, že společnost, která usiluje o spořádané fungování, musí i po hluboké společenské změně užívat těch zdrojů kulturního, sociálního a ekonomického kapitálu, který byl vytvořen dlouholetým fungováním předchozího sociálně politického systému. Platí to zvláště pro společnost někdejšího státně socialistického uspořádání, v níž společenské uplatnění bylo tak striktně vázáno na účast v dobrovolné politické aktivitě v oficiálních strukturách, byť mnohdy spíše formální, a v níž tato aktivita nabývala mimořádného rozsahu. (Ještě na podzim 1991 ji v našem výzkumu bez zábran přiznala téměř třetina dotázaných ekonomicky aktivních mužů!)

Pokles průměrného rozsahu dobrovolné politické aktivity v roce 1991 na zhruba 17 % svědčí o uvolnění vazby mezi politickým systémem a občanskou společností, o poklesu rozsahu formálních, resp. vynucovaných politických činností a je zřejmě více než dříve kompenzován zvýšením neformálního zájmu o politiku u značné části obyvatelstva a vysokou účastí ve volbách. Koncentrace vyšší a střední politické aktivity do různých pásem sociální hierarchie (seskupení 4, 7, 8, 9 a 11) je mj. důsledkem toho, že jde o působení ve prospěch různě orientovaných politických sil. Vcelku lze interpretovat daná zjištění jako projev pokroku v liberalizaci, resp. demokratizaci politického systému.

Souhrnnou informaci o relevantních sociálních identifikacích všech seskupení přináší tabulka 2 v příloze. Uvádějí se v ní ty kategorie jednotlivých identifikačních proměnných, jejichž zastoupením se to které seskupení statisticky významně pozitivně odlišuje od průměru souboru.

Na základě tabulky 2 a již dříve uvedených informací by bylo možno sestavit stručné sociologické portréty všech jedenácti seskupení. Čtyři z nich pro názornost uvádíme a přenecháváme čtenáři možnost, aby si na základě tabulky 2 vytvořil portréty ostatních seskupení.

Seskupení 1 (průměrná statusová pozice 2,3, četnost 6 %) je spíše konzistentní a blíží se charakteru objektivně nejvyšší společenské vrstvy. Jeho místo v sociální struktuře je založeno na vysoké pozici jeho příslušníků ve vzdělání, složitosti práce a profesionálním řízení (při jisté míře soudobé politické aktivity), vysokých příjmech a poměrně vysokém materiálním standardu domácností. Jsou to zkrátka úspěšní lidé, i když ne se špičkovým kulturním standardem. Takovému místu ve společnosti odpovídají i další sociální charakteristiky: vysoká prestiž povolání a příjem na hlavu, rozhodující to zatím ukazatel bohatství u nás. (Pokud jde o majetek na hlavu, dosahuje v něm horní vrstva pouze mírně nadprůměrné úrovně.)

Jde vesměs o nemanuální pracovníky převážně v neproduktivní sféře, častěji než jiní zaměstnané ve školství, vědě, kultuře, zdravotnictví, ekonomických a finančních povoláních. Převládají tu ženatí muži mezi 30-50 lety s rodinami s menším počtem dětí, žijící ve větších městech, o něco častěji Češi a ostatní než Slováci, ze dvou třetin bez vyznání. Mají silný sklon k soukromému podnikání (i když určitá část je radikálně proti), s vývojem po listopadu jsou spokojeni více než jiní, mají mnohem menší obavy z nezaměstnanosti než jiní, jsou však výrazně rozštěpeni na optimisty a pesimisty, pokud jde o sociální vývoj v dohledné budoucnosti. Poněkud více než v průměru souboru je mezi nimi zastoupena umírněně levicová tendence. Pozoruhodná je jejich deklarovaná vysoká politická aktivita v oficiálních politických strukturách před listopadem.

Seskupení 3 (průměrná statusová pozice 3,33, inkonzistentní, četnost 6,8 %). Střednímu a vyššímu odbornému vzdělání odpovídá druhá nejvyšší složitost práce a vysoký kulturní standard. Avšak tato skupina se vyznačuje nízkým podílem na řízení i politickou aktivitou a nepřilíš vysokým materiálním standardem bydlení a vybavenosti domácnosti. Má však dosti vysoký příjem na hlavu a mírně vyšší majetek na hlavu než průměr souboru. Charakteristice složitosti práce odpovídá postavení středních až vyšších zaměstnanců, a to jak ve výrobě, tak mimo ni. Je tu nadpoloviční většina pracovníků s vědeckoodbornými, školskými a kulturními profesemi, nadprůměrně je

zastoupeno i zdravotnictví. Jde o velmi mladé lidi (3/4 do 40 let), méně často než v průměru žijící v rodinách s dětmi. Bydlí častěji než průměr ve velkoměstech, také však v menších městech, a to rovnou měrou v českých zemích i na Slovensku. Převládají tu osoby bez vyznání, více než desetina přísluší k protestanským vyznáním. Lidé tvořící toto seskupení mají mírný sklon k podnikání, jsou mírně více než ostatní spokojeni s vývojem po roce 1989, sebevědomě se dosti vysoko zařazují ve společenské hierarchii, mají však jisté obavy z nezaměstnanosti. V očekáváních a politických orientacích se nevyvíkají průměru. Rovněž zastoupení aktivistů někdejšího systému je na průměru. Zdá se, že jde o dosud ne zcela rozhodnutou skupinu, ovšem spíše perspektivní, pokud jde o budoucí uplatnění v sociální hierarchii i v politice a ekonomice.

Seskupení 4 (průměrně statusové zařazení 3,43, inkonzistentní, poměrně početné - 9,3 % souboru). Příznačná pro jeho příslušníky je zhruba středová nebo o něco málo vyšší pozice daná středním odborným vzděláním, odpovídajícím postavením v profesionálním řízení při nadprůměrné politické aktivitě, jakož i zhruba odpovídající složitostí práce. O něco horší je to s kompenzacemi, tj. s příjmy, příjmy na hlavu i s materiálním a kulturním standardem způsobu života. V souladu s uvedenými charakteristikami je zjištěno, že jde o příslušníky středního odborného personálu a vysoce kvalifikované dělníky a mistry (s nižší střední prestiží profese), často působící mimo preferovanou průmyslová odvětví i v nevýrobní sféře. Je mezi nimi nadprůměrně mnoho pracovníků v zemědělství. Výrazně převládá věk mezi 40-60 lety. Žijí nejčastěji v malých městech a jsou z 50 % Slováci. Seskupení se vyznačuje malými sklony k podnikání, nízkou spokojeností s polistopadovým vývojem, značným pesimismem, pokud jde o další vývoj společnosti (při pouze průměrných obavách z nezaměstnanosti) a značnou protikladností krajně levých a umírněně levých politických orientací na jedné straně a umírněně pravých na druhé straně. Nepřekvapuje vysoký stupeň předlistopadové politické aktivity.

Seskupení 11 (průměrné postavení 5,14, konzistentní dolní vrstva či spíše třída, tvořící 19,7 % souboru). Dolní pozice platí pro všechny statusové dimenze včetně příjmu a majetku na hlavu, prestiže profese a politické aktivity. Jde současně o vrstvu chudou, popř. chudobě blízkou. Je v ní relativně více nekvalifikovaných a zemědělských manuálních pracovníků a manuálních pracovníků ve výrobě než ve kterékoli jiné, přitom však stále více než polovina dělníků kvalifikovaných. Nadprůměrně jsou frekventovány profese typické pro dopravu, spoje, stavebnictví, zemědělství. V seskupení je dost mladých i naopak starých lidí, chybí však výrazně generační střed. Převládá bydlení na venkově a v malých městech. Polovinu shluku tvoří lidé slovenské národnosti. Příslušníci skupiny mají tendenci spíše nepodnikat, mají velký strach z nezaměstnanosti, v sociální hierarchii se zařazují nížko. Před rokem 1989 byli naprosto politicky pasivní.

Souhrně můžeme interpretovat všech jedenáct takto sociálně identifikovaných statusových seskupení z různých pohledů. Zde se zaměříme pouze na jedinou možnost, jež je analogická té, již jsme použili při zhodnocení dat z let 1967 a 1984 [Machonin 1992a]. Důvodem je její aktuálnost.

Při rozboru dat z výzkumů 1967 a 1984 jsme mohli interpretovat sklony různých typů sociálních seskupení ve vztahu k jejich postojům a pravděpodobnému

budoucímu chování v průběhu nám již dnes známých historických událostí (1968 a 1989). Tentokrát bychom měli hledat sklony zjištěných seskupení k chování vůči zcela nově vytvořenému a překotně se měnícímu sociálnímu systému, popř. vůči různým v úvahu připadajícím variantám sociálního vývoje v nejbližší budoucnosti.

Podle identifikace jednotlivých seskupení, jak jsme se jí zabývali v předchozí části článku, jsme usoudili, že spíše příznivé hodnocení sociálních změn po roce 1989 anebo jistý optimismus týkající se budoucího vývoje společnosti, samozřejmě ve srovnání s průměrem, je příznačný zejména pro seskupení, která jsme označili jako 3, 6, 8 a 10, a to ve všech případech v souladu s jejich objektivním postavením v mocenské anebo příjmové diferenciaci. K víceméně neutrálnímu hodnocení jak nedávné minulosti, tak očekávané budoucnosti tendují seskupení 5, 7 a 9. Postoje seskupení 1 a 2 jsou vnitřně protikladná, což koresponduje s poměrně vysokým zastoupením lidí, kteří byli politicky aktivní před listopadem 1989 uvnitř oficiálního systému. Pesimistický pohled na budoucnost je charakteristický pro mnohé členy seskupení 4 a 11, což zejména v posledním případě není nikterak překvapující. Jestliže někde ve stratifikačním poli, které jsme popsali, se vytvářejí první kontury možného klasického třídního uspořádání, pak je to především v existenci poměrně početného seskupení 11 jakožto základu typické dolní společenské třídy.

* * *

Nechť se čtenář našeho sdělení nehorší, když své interpretační úsilí vůči jednotlivým sociálním seskupením a jejich vztahům v této chvíli omezíme na právě uvedené předběžné a nikoli zcela jednoznačné komentáře. Vede nás k tomu jedna velmi závažná okolnost. V kontrastu vůči strukturám, které jsme analyzovali na základě dat z let 1967 a 1984, je obraz, který nám přinesla analýza seskupení v souboru 1991, méně zřetelně konturovaný, jakoby rozmazaný. Chování i postoje lidí náležejících k týmž seskupením, vyznačujícím se podobností statusových vzorců, jsou začasťe dvojznačné a ne dostatečně vysvětlitelné z objektivních charakteristik daných seskupení. Lidé patřící k týmž seskupením reagují na shodnou sociální situaci protikladněji, než tomu bylo v případech z roku 1967 a 1984.

Zamysleme se v závěru naší stati nad možnými vysvětleními právě konstatovaného jevu:

- a) Analýza na úrovni společného československého souboru, jež je nezbytná pro srovnávací účely a současně vynucená ohledy vůči statistické korektnosti (velikost souboru ekonomicky aktivních mužů), neumožňuje v dostatečné míře odhalit poměrně hluboké rozdíly v postojích a chování české a slovenské populace. Jak se snažíme vysvětlit jinde [Machonin 1992b], tato specifika nevyplývají ani tak z přílišných rozdílů mezi současnými stratifikačními systémy obou národních pospolitostí, jako z konkrétní podoby střetu rozdílné dlouhodobé i krátkodobé sociální dynamiky, popř. ze specifík národní historické tradice, kultury a psychologie. I když jisté náznaky vydělování seskupení spíše "slovenského" a spíše "neslovenského" charakteru ve výsledcích seskupovací analýzy nacházíme, vyžaduje si důkladný rozbor této problematiky mnohem větší soubor s celou řadou dalších, zejména dlouhodobých mobilitních údajů.

- b) V daném šetření disponujeme jen několika málo údaji týkajícími se dlouhodobé intergenerační a historické mobility. Je však zjevné, že ve společnosti, která se právě rodí z těžkého společenského konfliktu, může být tento typ charakteristik v mnoha ohledech důležitější než aktuální poziční charakteristiky, které svou prozatímností mohou i zakrývat hlubší životní zájmy lidí, kořenicí právě v jejich dlouhodobých životních drahách, v dozvucích jejich minulého postavení a chování. Důležitým náznakem oprávněnosti této "stopy" je diferenciacce našich shluků ve vztahu k politické aktivitě v oficiálním systému před listopadem 1989.
- c) Na rozdíl od výzkumů 1967 a 1984 se nezabýváme společností před následnou klíčovou sociálně politickou změnou, nýbrž krátce po takové změně, v okamžiku, kdy hlubinná sociální transformace teprve počíná, přičemž kontury budoucnosti nejsou ani teoreticky, tím méně pak empiricky jednoznačně určené a nesporně mají variantní ráz. Lidé v Československu teprve postupně získávají praktické zkušenosti s významem a důsledky již uskutečněných změn v denním životě, v ekonomice, politice i kultuře. Za těchto okolností se ovšem nové postoje a návyky odpovídající novým podmínkám teprve utvářejí. Zdá se nám, že prostě musejí být dvojznačné a protikladné, neboť lidé žijí stále ještě z celé části v minulosti, která ovlivňuje denní chování mnohem výrazněji, než je na první pohled zřejmé, zčásti v současnosti, která většině z nich přináší mnohé obtíže, a zčásti si teprve začínají tvořit konkrétnější představy o tom, co je čeká v budoucnosti.

Soudíme ovšem, že specifika naší situace a charakter empirických dat, který z těchto specifík vyplývá (mimořadně nejen u nás, ale zjevně i v dalších zemích v obdobném vývojovém stadiu), nejsou důvodem, proč bychom měli zanechat empirických výzkumů otázek, jež jsou předmětem našeho zájmu. Naopak, čím přesnější bude empirické poznání komplikovaných sociálních struktur a ještě komplikovanějších postojů a způsobů chování lidí, tím lépe bude možno posuzovat vyhlídky různých variant budoucího společenského vývoje. Zatím nám naše data příliš určité soudy v tomto směru prostě nedovolují. Domníváme se ovšem, že i takovýto druh poznání je v této chvíli důležitý a že stojí za námahu věnovanou dosavadnímu empirickému poznání naší sociální skutečnosti.

Na druhé straně konstatované mezery v empirické evidenci nás orientují k dalším výzkumným aktivitám. Především naléhavě potřebujeme další širší i hlubší informace o početnějším souboru, samozřejmě z obou částí dnešní federace. Takový výzkum umožní zpřesnění i zde prezentovaných poznatků ve vztahu k oběma republikám. Především pak vytvoří předpoklady pro důkladné zkoumání sociální mobility jako důležité determinanty současných sociálních struktur a jejich budoucího vývoje. Konečně pak umožní i odpovídající rozbor percepce sociální transformace právě ve stratifikačním a mobilním kontextu. Není tajemstvím, že takový výzkum se v souladu s naším projektem připravuje pro rok 1993 jako součást mezinárodního komparativního šetření, které zahrne kromě naší země i Maďarsko, Polsko a Rusko. [Szelényi, Treiman 1991]

PAVEL MACHONIN vedl v 60. letech tým zabývající se výzkumem sociální stratifikace a mobility československé společnosti, jehož terénní fáze proběhla koncem roku 1967 a základní analýza byla publikována v knize Československá společnost. Sociologická analýza sociální stratifikace. [1969]. Po nucené přestávce v období "normalizace" zahajuje po listopadu 1989 aktivity k znovuvybudování Ústavu sociálně politických věd Univerzity Karlovy, kde pracuje na problematice transformace sociální struktury Československa. V současné době působí na částečný úvazek v Sociologickém ústavu ČSAV, kde pokračuje v empirickém výzkumu sociální struktury. Po roce 1989 publikoval práci Sociální struktura Československa v předvečer pražského jara 1968 a řadu článků v Sociologickém časopise [SČ 26: 129-145, 241-248, 326-330; SČ 27: 299-318, 666-669].

MILAN TUČEK je vědecký pracovník Sociologického ústavu ČSAV v Praze. Vzděláním matematik, vědeckou aprobací sociolog. Zabývá se metodologií sociologických výzkumů zejména pro potřeby komparace výsledků a komparativními výzkumy vůbec, metodami zpracování výsledků velkých sociologicko-statistických šetření, problémy sociálně třídní struktury a stratifikace společnosti.

Literatura

- Machonin, P. 1992a. "Změnil se typ společenského uspořádání v letech 1967-1984?" *Sociologický časopis* 28: 73-83.
- Machonin, P. 1992b. "Česko-slovenské vztahy ve světle dat sociologického výzkumu." In *Dnešní krize česko-slovenských vztahů*, ed. by F. Gál. Praha: SLON.
- Machonin, P., M. Tuček 1992. "K sociální stratifikaci v Československu 1991." *Sociologický časopis* 28: 649-665.
- Szelényi, J., D. J. Treiman 1991. Vývoj sociální stratifikace a rekrutace elit ve východní Evropě po roce 1989. Výzkumný projekt. *Sociologický časopis* 27: 276-298.

Summary

The article represents a continuation of the study Social Stratification in Czechoslovakia 1991 published in *Sociologický časopis* No. 5/1992. It is based on the social transformation survey from October, 1991, too.

In the first part some cross-tabulations are presented. They demonstrate the interdependence between the differentiation of the male population along multidimensional status-pattern groupings (clusters), and other variables, such as non-manual/manual work, social self-ranking, ethnicity, confession, political activity before November 1989 and in 1991. The analysis leads to, among others, the discovery that there exists a relatively strong correlation between the official political activities in the "ancient regime" and the positions of people in the social hierarchy of 1991.

The enclosed table gives information about the social identifications of eleven status-pattern groupings (clusters) by many relevant variables. With this data, social portraits of all groupings have been created and four of them are presented in the article.

The status-pattern groupings are then further classified according to their attitudes to the ongoing social transformation and its future.

However, even the multidimensional typological approach to status differentiation revealed a certain ambiguity of attitudes and political behavior among the members of the same status groupings. The reasons for this phenomenon are analyzed. They are found a) in the specific historical situation shortly after the power-shift in 1989, b) in the insufficient detailed analysis on the level of Czech and Slovak subsamples and in relation to different mobility paths of respondents. The solution for these problems is perceived with the aid of a large scale international comparative social stratification and mobility survey being prepared for 1993.

Příloha

Tabulka 2. Sociální identifikace seskupení v procentech těch kategorií, jejichž zastoupení se výrazně pozitivně liší od průměru souboru (Část 1)

Sesku- pení	Věk	Struktura domácností	Národnost	Vyznání	Velikost obce (tis. obyv.)
1	31-40 (44,2)	Pár + 2 děti (44,2)	Češi (63,5)	Bez vyznání (67,3)	100+ (23,5)
	41-50 (38,5)	Pár + 1 dítě (21,2)	Jiní (7,7)		20-100 (41,2)
2	41-50 (47,4)	Pár + 1 dítě (23,7)	Slováci (47,4)	Bez vyznání (63,2)	100+ (29,7)
	51-60 (15,8)	Pár + 2 děti (39,5)			20-100 (22,7)
3	30- (40,7)	Atypická	-	Bez vyznání (61,0)	100+ (33,9)
	Protestanti (11,9)			5-20 (23,7)	
4	41-50 (41,3)	Pár + 2 děti (37,5)	Slováci (50,0)	Bez vyznání (51,3)	5-20 (27,5)
	51-60 (16,3)	Pár + 3 děti (18,8)		Jiné církve (5,0)	
5	31-40 (39,5)	Pár + děti (76,3)	-	Bez vyznání (55,3)	5-100+ (92,1)
	Jiné církve (5,3)				
6	31-40 (36,6)	Pár + 2 děti (42,3)	Češi (63,4)	Bez vyznání (52,1)	1-2 (16,9)
	41-50 (38,0)		Jiní (8,5)	Jiné církve (5,6)	
7	30- (44,8)	-	-	Bez vyznání (53,4)	2-5 (25,9)
8	30- (27,3)	Pár + 2 děti (48,5)	Češi (72,7)	Bez vyznání (62,1)	20+ (59,1)
	31-40 (33,3)		Jiní (6,1)	Protestanti (9,1)	
9	30- (29,7)	-	Češi (67,6)	-	-

Tabulka 2. Sociální identifikace seskupení v procentech těch kategorií, jejichž zastoupení se výrazně pozitivně liší od průměru souboru (Část 1 - pokračování)

Sesku- pení	Věk	Struktura domácností	Národnost	Vyznání	Velikost obce (tis. obyv.)
10	51-60 (22,3)	Pár (19,8) Atypická (14,0)	Češi (70,0)	Katolíci (58,8)	5-20 (24,8) 1- (24,8)
11	30- (26,0) 31-40 (31,4) 51-60 (18,3)	Osamělí (6,5)	Slováci (49,1)	Katolíci (63,3)	5- (53,0)

Tabulka 2. Sociální identifikace seskupení v procentech těch kategorií, jejichž zastoupení se výrazně pozitivně liší od průměru souboru (Část 2)

Sesku- pení	Skupina povolání	Třída	Postoj k soukromému podnikání	Charakter práce
1	Školství a kultura (27,5) Ekonomika a finance (14,3) Zdravotnictví (3,9)	Vyšší odborníci (69,3) Nižší odborníci (25,0)	Podniká (26,9) Připravuje se (11,5) Spíše ne (40,4)	Nemanuální + + neproduktivní (48,1) Nemanuální + + produktivní (30,0)
2	Školství a kultura (10,5) Ekonomika a finance (13,2) Služby (10,5)	Vyšší odborníci (18,4) Nižší odborníci (26,3) Rutinní nemanuální (18,4) Vysoce kvalifikovaní manuální (29,0)	Podniká (18,4) Připravuje se (18,4)	Nemanuální + + neproduktivní (34,2) Nemanuální + + produktivní (44,7)
3	Školství a kultura (52,5) Zdravotnictví (5,1)	Vyšší odborníci (30,5) Nižší odborníci (54,2)	Uvažuje (35,6) Spíše ne (28,8)	Nemanuální + + neproduktivní (42,4) Nemanuální + + produktivní (42,4)

Tabulka 2. Sociální identifikace seskupení v procentech těch kategorií, jejichž zastoupení se výrazně pozitivně liší od průměru souboru (Část 2 - pokračování)

Sesku- pení	Skupina povolání	Třída	Postoj k soukromému podnikání	Charakter práce
4	Zemědělství (10,0)	Nižší odborníci (34,9)	Připravuje se (13,8)	Nemanuální + + neproduktivní (55,0)
	Lehký průmysl (21,3)	Vysoce kvalifikovaní manuální	Spíše ne (27,5)	Nemanuální + + neproduktivní (27,5)
	Školství a kultura (10,0)	(36,2)	Určitě ne (21,3)	
	Ekonomika a finance (10,0)			
5	Doprava a spoje	Nižší odborníci (23,7)	-	Nemanuální + + neproduktivní (42,1)
		Rutinní nemanuální (21,1)		Manuální + + neproduktivní (26,3)
		Vysoce kvalifikovaní manuální (21,1)		
6	Hornictví a hutnictví (16,9)	Samostatní (8,5)	Podniká (24,3)	Manuální + + neproduktivní (31,0)
		Kvalifikovaní manuální (40,8)	Uvažuje (10,0)	Manuální + + produktivní (53,5)
		Nekvalifikovaní manuální (28,2)		
7	Zemědělství (10,3)	Kvalifikovaní manuální (48,3)	Podniká (12,1)	Manuální + + produktivní (62,1)
	Hornictví a hutnictví (12,1)	Zemědělci (10,3)	Spíše ne (31,0)	
	Strojírenství (41,4)			
8	Strojírenství (43,9)	Vysoce kvalifikovaní manuální (18,2)	Uvažuje (23,1)	Manuální + + produktivní (63,6)
	Služby (7,6)	Kvalifikovaní manuální (39,4)	Spíše ne (30,8)	Manuální + + neproduktivní (28,8)
		Nekvalifikovaní manuální (25,8)	Neví (23,1)	

Tabulka 2. Sociální identifikace seskupení v procentech těch kategorií, jejichž zastoupení se výrazně pozitivně liší od průměru souboru (Část 2 - 2. pokračování)

Sesku- pení	Skupina povolání	Třída	Postoj k soukromému podnikání	Charakter práce
9	Strojírenství (36,0)	Kvalifikovaní manuální (47,9)	Uvažuje (27,9)	Manuální + + produktivní (66,7) Manuální + + neproduktivní (27,9)
	Lehký průmysl (17,1)	Nekvalifikovaní manuální (34,2)	Určitě (21,6)	
	Doprava a spoje (16,2)			
10	Zemědělství (8,3)	Samostatní (4,1)	Podniká (9,9)	Manuální + + produktivní (65,3) Manuální + + neproduktivní (24,0)
	Doprava a spoje (18,2)	Kvalifikovaní manuální (47,9)	Připravuje se (9,1)	
	Strojírenství (32,2)	Nekvalifikovaní manuální (27,3)	Určitě ne (24,8)	
		Zemědělci (8,3)	Neví (20,7)	
11	Zemědělství (10,7)	Kvalifikovaní manuální (49,0)	Určitě ne (24,3)	Manuální + + produktivní (69,8)
	Stavebnictví (13,6)	Nekvalifikovaní manuální (30,2)	Neví (29,0)	
	Doprava a spoje (15,4)	Zemědělci (10,7)		

Tabulka 2. Sociální identifikace seskupení v procentech těch kategorií, jejichž zastoupení se výrazně pozitivně liší od průměru souboru (Část 3)

Sesku- pení	Mezinár. prestiž povolání (1-6)*	Příjem na hlavu (1-6)	Majetek na hlavu (1-6)	Sympatie pro levici/pravici (LL-S-PP)	Politická aktivita před listopadem 1989 (1-4)
1	1 (36,5) 2 (34,6) 3 (15,4)	1 (16,3) 3 (24,5)	3 (25,0)	L (25,5)	1 (5,8) 2 (21,2) 3 (26,9)
2	2 (21,1) 3 (21,1)	4 (44,4)	3 (23,7) 5 (28,9)	L (30,6)	1 (10,5) 2 (10,5) 3 (28,9)
3	1 (22,0) 2 (37,3) 3 (25,4)	1 (7,1) 2 (14,3) 3 (23,2)	2 (15,3)	-	-
4	2 (20,0) 3 (21,3) 4 (48,8)	5 (38,0)	1 (7,5) 5 (28,8)	LL (10,1) L (24,1) P (26,6)	1 (5,0) 2 (15,0) 3 (21,3)
5	2 (21,1)	5 (34,2)	-	S (65,8)	2 (15,8) 3 (26,3)
6	5 (39,4)	1 (14,1) 4 (42,2)	4 (39,4)	PP (10,3)	3 (25,4)
7	4 (55,2)	6 (21,8)	-	S (58,7) P (26,8)	4 (79,3)
8	4 (59,1)	5 (36,7)	2 (13,6) 3 (21,2)	LL (12,7) S (58,7)	1 (9,2)
9	4 (45,9) 5 (39,6) 6 (9,9)	-	4 (41,4)	S (55,0) PP (9,2)	4 (83,8)
10	5 (36,4) 6 (11,6)	3 (17,4) 6 (20,0)	4 (37,2)	P (23,5) PP (8,4)	4 (81,0)
11	5 (43,2) 6 (16,0)	6 (29,9)	6 (29,0)	P (22,1)	4 (88,8)

*) Ve všech následujících škálách označuje 1 vždy nejvyšší pozici

Tabulka 2. Sociální identifikace seskupení v procentech těch kategorií, jejichž zastoupení se výrazně pozitivně liší od průměru souboru (Část 4)

Sesku- pení	Sebezařazení v celkovém sociálním zařazení (1-5)	Spokojenost s vývojem 1989-1991 (1-3) (N=neutrální postoj)	Optimismus/ pesimismus pokud jde o budoucnost	Obava z nezaměstna- nosti (1-4)
1	2 (26,9) 3 (51,9)	1 (32,7)	O (25,5) P (27,5)	4 (40,4)
2	2 (15,8) 3 (50,0)	1 (21,1) 3 (23,7)	-	1 (32,4)
3	2 (16,9) 3 (42,4)	1 (22,8)	-	1 (29,3)
4		3 (24,1)	P (25,6)	-
5	3 (50,0)	-	N (65,8)	3 (36,8)
6	2 (20,0)	-	O (27,5)	4 (29,6)
7	3 (46,6)	-	N (70,7)	-
8	3 (45,5)	1 (24,2)	N (66,1)	-
9	4 (45,9)	-	N (67,0)	-
10	3 (43,8)	-	O (25,4)	2 (29,7)
11	4 (38,9) 5 (36,5)	- -	P (25,3)	1 (31,5) 2 (31,5)

Oprava

V minulém čísle v článku Machonin, Tuček: "K sociální stratifikaci v Československu 1991" na s. 659 v tabulce 5, 8. řádka, 9. sloupec byl chybně vytištěn údaj 80,4 místo správného 30,4. Prosíme čtenáře, aby si chybu laskavě opravili.